

Kronika tak řečeného Dalimila

Kronika tak řečeného Dalimila vznikla zřejmě dílem urozeného muže, nebo vyhraněně česky cítícího klerika z počátku 14. století. Jeho identita však odolává všem pokusům o bližší upřesnění této hrubé charakteristiky. I jméno »Dalimil« není než domyslem barokní historiografie. Autor konečně opět jako první po Kosmovi nabízí příběh dějin Čechů od jejich údajných mytických počátků až do autorovy současnosti. Jako pramen bezpochyby využil Kosmovu kroniku (*Chronica Boemorum*); nejspíše se opíral i o *Annales Gradicensis et Opatovicenses*, měl určitý přístup k nedochovaným olomouckým zápiskům, jež se ozývají i prostřednictvím *Grana*. Autor se velmi ostře vyhraňuje proti domácímu německému živlu (stejně jako vůči měšťanům) a vzývá »staré dobré pořádky« před příchodem různých západních mód.

Již ve své době musela být jeho kronika populární, neboť se nejenom dochovala v patnácti rukopisech a rukopisných zlomcích, ale dočkala se rovněž soudobých překladů do němčiny (veršovaný z let 1330-1346; prozaický z první třetiny 15. století) a také do latiny (čtyřicátá léta 14. století). Za originálu nejbližší se tradičně považuje vídeňský rukopis (ÖNB, Cod. Ser. n. 44), jehož datace se pohybuje od sklonku 14. po polovinu 15. století. Editoři přitom považují jazykovou podobu zachycenou právě v tomto rukopise za bližší 14. století. Kromě vlastního textu ještě obsahuje čtyři kapitoly dodatků, sepsaných jiným autorem někdy mezi lety 1315 a 1318. Kronika se ovšem dochovala ve dvou redakcích, přičemž hlavním reprezentantem druhé redakce je Cerroniho rukopis (Brno, Moravský zemský archiv, G 12, Cerr. II, č. 108) z 15. století, jenž kromě kroniky obsahuje i *Krátké sebranie z kronik českých, Zápis Alexandra Velikého Slovanům a Curtasia contra Theutonicos (O dobrých mravech proti Němcům)*. Starší německý překlad známe pouze prostřednictvím rukopisu, který vznikl r. 1389 (Praha, Knihovna Metropolitní kapituly [dnes Archiv Pražského hradu], ms. G XLV).

Vybraná literatura:

DAŇHELKA a kol. 1988 [viz vydání níže] ♦ UHLÍŘ, Zdeněk: *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, in: *Folia historica Bohemica* 12, 1988, s. 143-170 ♦ MEZNÍK, Jaroslav: *Němci a Češi v Kronice tak řečeného Dalimila*, in: *Časopis Matice moravské* 112, 1993, s. 3-10 ♦ BLÁHOVÁ, Marie: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota, historický komentář* [= *Kronika tak řečeného Dalimila*, 3], Praha: Academia 1995 ♦ BROM, Vlastimil: *Der deutsche Dalimil. Untersuchungen zur gereimten deutschen Übersetzung der altschechischen Dalimil-Chronik*, Brno: Masarykova univerzita 2006 ♦ BROM 2009 [viz edici níže].

Použitý text:

DAŇHELKA, Jiří a kol. (ed.): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu*, 1-2, Praha: Academia 1988 ♦ BROM, Vlastimil (ed.): *Di tutsch kronik von Behem lant. Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky*, Brno: Masarykova univerzita 2009.

Di tutsch kronik von Behem lant

199 **25** Von herczog Worziwoio,
dem erstin cristin, hor aldo.
Herczog Hostink virschied dar nach
mit des todes sweren rach,
Borziwoy kam vf den sal.
Swathopluk waz koning in Merhern vbir al,
der herczog czu Bemín im dinen muste.
Czu einer czijt herczog Borziwingt
vf des koniges hof gink.
Der konig tet im ein schentlich dink,
er hies en mit gutin wiczin
hinder den tisch vf dy erdin siczin.
Er sprach: »Du solt daz wiszin,
daz ein heide nicht gelicht eim cristin.
Sicze mit den hundin, daz czimpt dich,
nicht ein herczog, sundir ein tumbiz wicht!
Du furchtiz nit dinen schepfer,
du erst ein iclichin vogil vil mer.«
Der herczog sich schemet, du ir horte;
vnd als schir ez noch dem tisch wort,
herczog Worziwous gert der tauf hern
von konig Swathopluk czu Merhern.
»Gar gern, do ir sein bat!«
sprach der erste bischof czu Welrat.
Der bischof waz Rupertus gnant,
der sang eine windisse messe czu hant.
Er toufte czu Welrad den erstin Bemín,

Kronika tak řečeného Dalimila

¹⁹⁸ **25** *Ot Bořivojě, prvěho křesťana*
Kněz Hostivít¹⁴⁴⁰ po tom snide,
Bořivoj na otčov stolec vznide.
Tehdy Svatopluk u Moravě králem bieše¹⁴⁴¹
a kněz český jemu slúžieše.¹⁴⁴²
Jednú kněz Bořivoj přijde k královu
dvoru,¹⁴⁴³
král jemu učini velikú vzdóru.
Káza jemu za stolem na zemi seděti
a řka: »Slušie tobě to věděti,
ež neslušie pohanu
rovnu býti křesťanu.
Sed' se psy, toť tvé právo,
ne kněže, ale nemúdrá krávo,
že netbáš na tvorčě svěho,
za böh jmajě výra ušatého.«
Kněz, to uslyšav, sě zapole,
a jakž brzo by po stole,
prosi křsta Bořivoj ot Svatopluka, krále
moravského,
a ot Metoděje, arcibiskupa velhradského.¹⁴⁴⁴
Ten arcibiskup Rusín bieše,
mšu slovensky slúžieše.¹⁴⁴⁵
Ten u Velhradě křstil Čecha prvěho,¹⁴⁴⁶
Bořivojě, kněže českého,
léta od narozenie syna božieho
po osmi set po devietidcát čtvrtěho.¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴⁰ O Hostivítovi jako otci Bořivoje *Cosmae Chron. Boem.*, I 9, 10 (≪ s. 199).

¹⁴⁴¹ Svatopluk I. vládl na Moravě v l. 871-894.

¹⁴⁴² O Svatoplukově panství nad Čechami, ke kterému došlo v souvislosti s Bořivojovým křtem, srov. *Reginonis Chron.* ad a. 890 (≪ s. 122n., pozn. 748-759), *Ann. Fuld.* ad a. 895 (≪ s. 103n., pozn. 634), *Christiani Vita et passio s. Wenc.*, c. 2 (LUDVÍKOVSKÝ 2012) a *Thietmari Mers. Chron.*, VI 99 (≪ s. 150n., pozn. 838-839); dále MĚŘÍNSKÝ 2006, s. 883-885; TÝŽ 2011a, s. 555-557.

¹⁴⁴³ *Christiani Vita et passio s. Wenc.*, c. 2 (LUDVÍKOVSKÝ 2012).

¹⁴⁴⁴ Metoděj se stal pannonským arcibiskupem koncem r. 869, od r. 880 je nazýván arcibiskupem moravským (srov. MĚŘÍNSKÝ 2011a, s. 326n.). Označení »velehradský« souvisí nepochybně s oživením staré tradice novým velehradským klášteřem a s plány Přemysla Otakara II. ve 13. století. Název tkví svými kořeny v označení Veligrad, používaném pro Staré Město u Uherského Hradiště (první záznam z r. 1131, viz *CDB*, I, FRIEDRICH 1904-1907, č. 115, s. 116-123) a přeneseném na klášter. Srov. WIHODA 2008; KALHOUS 2008. O Starém Měště jako velkomoravské lokalitě HRUBÝ 1955, *passim*, zvláště s. 324n.; POULÍK 1960, s. 60-84; TÝŽ 1963b, s. 548-559.

¹⁴⁴⁵ Představy o bulharsko-ruském původu staroslověnské vzdělanosti zaznamenal ve 12. století i Kosmas ve fiktivním listu papeže Jana XIII.: »sekty bulharského nebo ruského národa anebo slovanského jazyka«, srov. *Cosmae Chron. Boem.*, I 22 (≪ s. 198).

¹⁴⁴⁶ *Dalimilova kronika* je jedním z prvních pramenů, který spojuje Bořivojův křest s Velehradem.

¹⁴⁴⁷ Rok 894 uvádí *Cosmae Chron. Boem.*, I 14 (≪ s. 199). Nejspíše půjde o období mezi r. 874

den erborn Worziwoum mit dem nom –
 nach Crist gebort achthundirt iar,
 dar nach in dem vier vnd czwenczistin iar.^A
 Herczog Worziwous also
 vır wandelt sin lebin do
 vnd vırsmehit dy werlt also
 vnd kart sich czu der andacht.
 Vel almusin er macht,
 er bawet ouch gotis huser:
 Grecz dy erste kirchin stift er,
 dy andırn kirchin vnsir frawin vil hern
 vbır Prage by dem tor
 czu hant an dem wege do vor.

203 **26** Wi Mehern waz ein konigrich
 vnd Behem einem herczogtum glich,
 vnd Mehern nach der selbin vrıst
 czu Behem geeignit ist.
 Hy muz ich ein wenig gein
 in dy merheschin cronikin,
 daz ich min rede mu^ege gesickin,
 wy ein cron wolt vs Merhern blickin.
 Ich sage dir, wy daz lant
 czu Bemen eigintlich ist *gwant*.
 Der koning von Merhern het en wib,
 des keisirs sweistir leit virtreib,
 dem waz er gar czu swer.
 Dar vmb gink der keiser
 gein im vs ganczim neit.
 Do streit der konig mit
 deme keiser einen strit.
 Leidir der koning wart vmb geslagin,

^A [824]; [894] *versio Bohemica*

Když kněz Bořivoj tak stav svůj změní,
 svět potupiv, v svatost se promění:
 almužny veliké činieše
 a domy božie stavieše.
 Prvý kostel v Hradci postaví
 a svatému Klimentu jej oslaví.¹⁴⁴⁸
 Druhý svaté Mařie na Prazě,
 od velikých vrat ihned na drážě.¹⁴⁴⁹
 Kněz první Kain v Čechách jmě sobě jměl,
 jenž náprvní mši v Čechách pěl.¹⁴⁵⁰

202 **26** *Ot Svatopluka, krále moravského*
 Tuto drb' u do moravské kroniky¹⁴⁵¹ málo
 zajítı,

abych mohl k svéj řeči slíčně přijítı,
 kako jest korona z Moravy vyšla,
 pověděť, kako jest ta země k Čechám
 přišla.¹⁴⁵²
 Král moravský ciesařovu sestru za sobú
 jmějieše¹⁴⁵³

a tej velmi násilen bieše.
 Pro to ciesař naň jide
 a král moravský s ciesařem u boj vnide.
 Pohřiechu král boj ztrati
 a žalostívě se do Velhrada vráti.
 Ciesař za nım do země pojide,
 král hanbú u púšču vnide
 řka: »Radějı chcu konvršem býti
 než králem a s nepřátely se nebıti.«

a 880, srov. rovněž TŘEŠTÍK 1997, s. 194-195, 312-347; MEŘÍNSKÝ 2006, s. 840-854; TÝŽ 2011a, s. 517n. K Bořivojovu křtu srov. pozn. < 962, 1063, 1064, > 1540 a 1568.

¹⁴⁴⁸ Jde o kostel sv. Klimenta na Levém Hradci, srov. *Christiani Vita et passio s. Wenc.*, c. 2 (LUDVÍKOVSKÝ 2012).

¹⁴⁴⁹ Srov. *Christiani Vita et passio s. Wenc.*, c. 2 (LUDVÍKOVSKÝ 2012).

¹⁴⁵⁰ Dvojverší »Kněz [...] pěl« převzato z edice HAVRÁNEK – DAŇHELKA 1958 dle Lobkovického rukopisu (Praha, Národní knihovna, ms. XXIII G 87). Podle *Christiani Vita et passio s. Wenc.*, c. 2 (LUDVÍKOVSKÝ 2012) se tento kněz jmenoval Kaych.

¹⁴⁵¹ O problému existence tzv. *Moravské kroniky* srov. naposledy KALHOUS 2008.

¹⁴⁵² *Dalimilova kronika* první explicitně formuluje českou středověkou teorii o »translatio regni«, myšlenku o tom, že Přemyslůvci jsou dědici Velké Moravy se všemi jejími právy a nároky (srov. BLÁHOVÁ 1993), nicméně kořeny této představy je možno hledat již u Kristiána (srov. KALHOUS 2012).

¹⁴⁵³ O Svatoplukově ženě se uvažuje v souvislosti se svatebním průvodem dcery jednoho z českých knížat na Moravu r. 871, srov. *Ann. Fuld.* ad a. 871 (< s. 88, pozn. 514): není vyloučeno, že se nazývala Svatožizň.

er wart gegin Welrad widir iagin.
 Der *keisir* gink in daz rich,
 der herczog macht sich einem einsidel glich.
 Er sprach: »Ich wil liber in dy wustunge gen,
 wan *sin* ein koning vnd *icht* mit vientin iagin.«
 Dar vmb er wonit in dem walde,
 er grub mid den einsideln balde
 mit einir houwin steticlichin.
 Nach sibir iaren *der koning* rich
 mit einem langin bart
 gienk vor des keisirs rat.
 Er begunde vf den keisir clagin
 vnd sprach: »Furste, geruch mir czu sagin!
 Er habt mir myn wip czu vnrechte genomen,
 si ist noch in sinem hof mid fromen.«
 Der keisir spottete der red;
 wez der munik iach, der keisir lachit.
 Der munich begunde sprechin:
 »Wil er daz mit sinem swert rechin!«
 Di furstin des konigis nit kantin,
 si antwurtin im doch czu hantin:
 »Sint du kegin dem keisir so tarst redin,
 so must du es mit dem swert bewerin.«
 Der monich nam *der* rede ein tag:
der keisir furt sin *vrratir* gein im tag.
 Der *vrratir* gink singin in den creiz,
 er hatte kein trachtunge vf den greiz.
 Der mvnich ein kamfß swert hilt,
 er teilte den *vrratir* mit samp dem schilt.
 Der keisir ruft dem konige in sinen hof,
 er bat vnd czu im noch gnadin lof.
 Der koning Swatopluk wart sich nennen
 vnd gab dem keisir czu irkennen:
der keisir begunde sin allez *vir* iehin glich:
 Er gab im sin wib vnd daz konigrich,
 er gab im al vrvng in *Merhern*.
 Vnd waz er Vngirlant mocht bewern,

Pro to v lesě přebýváše
 a za obyčej s pústenníky motykú kopáše.
 Po sedmi let král s dlúhú bradú
 jide před ciesařovu radu.
 I jě sě na ciesařě žalovati
 řka: »Kniežata, račte poslúchatí!
 Mú mi zem' u otjal bez práva
 a má žena jest v jeho dvořě ješče zdráva.«
 Ciesař tej řeči jě sě smieti,
 a což mnich mluvieše, jě sě přieti.
 Mnich počě mluviti,
 že toho chce svým mečem dolíčiti.
 Kniežata mnicha neznajiechu,
 a však jemu pověděchu:
 »Když jsi směl tu řeč na ciesařě mluviti,
 musíš toho svým mečem dolíčiti.«
 Mnich tej řeči počě prositi roka,
 ciesař vyvrže naň svého soka.
 Pojide ciesařov sok v okol a zpievajě
 a na mnicha ničes netbajě.
 Mnich dosáh mečě sedacieho,
 přetě soku ščit i jeho samého.
 Ciesař, pozvav mnicha do svého dvoru,
 jide jemu u pokoru.
 Král Svatopluk da sě ciesařu poznati,
 ciesař jě sě ve všem znáti.
 Vráti jemu ženu i královstvie
 i da Moravě vše svobodenstvie,
 a čsož by mohl uherské země dobyti,
 da jemu moc k svéj zemi osobiti.¹⁴⁵⁴
 V krátě kráľu Svatoplukovi žena snide
 a král vojensky na Uhry jide.
 Uhři krále pobichu
 a mnoho jemu ľudí zbichu.¹⁴⁵⁵
 Král pozvav kněžě českého,
 před ciesařem postúpi jemu královstvie
 svého.¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵⁴ Snad zde jde o zmatenou reminiscenci na jednání Svatopluka s Karlem III. na »mons Comianus« r. 884 (*Ann. Fuld.* ad a. 884, < s. 98, pozn. 593-594), nebo s Arnulfem na Omuntesbergu r. 890 (*Ann. Fuld.* ad a. 890, < s. 99n., pozn. 599-606, a *Reginonis Chron.* ad a. 890, < s. 122, pozn. 749).

¹⁴⁵⁵ K boji Svatopluka s Maďary došlo r. 892; Maďary od záhuby zachránila jen pomoc Arnulfova, srov. *Ann. Fuld.* ad a. 892 (< s. 100n.); *Ann. Sangall. maiores* ad a. 892 (< s. 130). K vysvobození Maďarů Arnulfem z obklíčení Moravanů viz pozn. < 613; dále MĚŘÍNSKÝ 2006, s. 724-725, 736-737; TÝŽ 2011a, s. 569-570, 581.

¹⁴⁵⁶ O »translatio regni« viz pozn. < 1452.

er gab is em czu sinem lant eigintlich.
 Swatopluks husfrowe starb kurzlich.
 Du nam der koning ein herfart
 gein Vngirlant;
 dy Vngirn den koning vbir wundin.
 Der konig lud den herczogin von Bemín;
 er intweich im von dem rich mit nom.
 Dy Vngir en abir vbir wundin
 vnd der Merhern vil irslugin.
 Der konig begunde sich ser czu schemen –
 er torst vor schemen nit czu den sin komen.
 Dar vmb gink er in dy wust drot,
 do was er biz an sinen tot.
 Noch hute singint dy swarczin monich
 do selbist messe tagelich.
 Daz selb clostir in Vngirlant
 ist Swawors genant.

I opět jeho Uhři pobichu
 a Moravan mnoho zbichu.¹⁴⁵⁷
 Tiem se král počě velmi stydětí
 a hanbú k svým nesmě jětí.¹⁴⁵⁸
 I jide tajně na púšču
 i by do své smrti v tom húšču.
 Dnes na tom miestě črní mnišie pějú
 a tomu klášteru v Uhřiech Zobor dějú.¹⁴⁵⁹

Dalimil Latinus (fragment)

- 199 **25** Dux Hostivit post hec decessit, | Borzivoy super solium patris ascendit. | Tunc Swatopluk in Moravia rex erat | et dux Boemie sibi serviebat. | Quadam vice dux Borzivoy ivit ad curiam regis. | Rex fecit sibi magnum vituperium: | fecit ipsum retro mensam in terra sedere | dicens: »Debes hoc scire, | quod non decet paganum | *equalem* esse cristiano. | Sede cum canibus, hoc te decet, | non dux, sed stulta vacca, | quia non curas de creatore tuo, | *vice* dei colens avem quamlibet.« | Dux hoc audito erubuit | et quam cito fuit post prandium, | rogavit baptismum Borzivoy a Swatopluk || rege Moravie | et a Nuchidiegie archiepiscopo Welegradensi. | Iste archiepiscopus Ruthenus erat, | missam Sclavonice celebrabat, | hic in Welegrado baptizavit Boemum primum, | Borzivogium ducem honestissimum. | Anno a natiuitate filii dei | post octingentos viginti quatuor.^A | Cum igitur dux Borzivoy ita statum suum conmutavit, | mundum contempnens ad *devotionem* se permutavit. | Elemosinas multas faciebat | et edes dei construebat: | primam ecclesiam in Grecz construxit | et sancto Clementi ipsam dedicavit, | secundam sancte Marie supra Pragam | a magna porta statim in via.
- 205 **26** »[...] oportet te hoc tuo gladio conprobare.« | Monachus huic *sermoni* cepit petere terminum, | cesar eduxit contra eum suum proditorem. | Ibat proditor cesaris in circulum et cantando, | super monachum nichil non curando. | Monachus arrepto gladio duellari | scidit proditori clipeum et ipsum solum. | Cesar evocavit monachum ad suam curiam | et *ivit* ad ipsum petens veniam. | Rex Swatopluk dedit se cesari agnoscere, | cesar cepit omnia fateri.

^A [824]; [894] *versio Bohemica*

¹⁴⁵⁷ Souvěké prameny nevědí nic o Svatoplukově porážce; zprávu o ní přinášejí jako první teprve *Simonis de Keza Gesta Hung.*, I 23 (◀ s. 277n.).

¹⁴⁵⁸ *Cosmae Chron. Boem.*, I 14 (◀ s. 199n.), uvádí nevďek jako provinění proti císaři, v *Dalimilově kronice* převedený na provinění proti císařově sestře.

¹⁴⁵⁹ O Svatoplukově poustevnictví na Zoboru u Nitry *Cosmae Chron. Boem.*, I 14 (◀ s. 199n., pozn. 1065). Svatopluk zemřel v r. 894. Strov. MĚŘÍNSKÝ 2006, s. 898n.; TÝŽ 2011a, s. 563n.

| Restituit ergo sibi uxorem et regnum | et dedit sibi in Moravia omnem libertatem | et quicquid posset Ungarie terre acquirere, | dedit sibi potestatem ad suam terram apropiare. | In brevi evo Swatopluko uxor decessit | et rex cum exercitu contra Ungaros ivit, | Ungari regem vicerunt. | Rex vocato duce Boemie | coram cesare cessit sibi de regno suo. | Et iterum ipsum Ungari devicerunt | et Moravos multos occiderunt. | Iste rex cepit multum erubescere | et propter verecundiam non audebat ad suos reverti, | ivit ergo occulte ad heremum | et fuit usque ad suam mortem in illa densitate. | Hodie in hac nigri monachi missas cantant | et huic monasterio in Ungaria Zaborz dicunt.